
Hanegraaff, W. J. (2012). *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture*

Cambridge: Cambridge University Press, 480 s.
ISBN: 9780521196215

Anna Jedličková, FF MU, Ústav religionistiky
e-mail: 361097@mail.muni.cz

Wouter J. Hanegraaff je v současnosti jedním z nejvýznamnějších badatelů zabývajících se západním ezoterismem, který se věnuje jeho vývoji od renesance po současnost. V knize *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture* analyzuje západní ezoterismus v kontextu evropských intelektuálních dějin. Hanegraaff si klade za cíl zmapovat historii západního ezoterismu, který byl podle něj dřívějšími vlivnými intelektuály evropských dějin představován jako nejasně vymezená říše na pomezí filozofie, náboženství, literatury, umění i vědy, která je označovaná slovy jako „ezoterní“ či „okultní“. Tato mlhavě vymezená říše či kontinent je podle něj pro badatele zdrojem určité trapnosti a dlouho nebyla předmětem vážného badatelského zájmu, protože byla považována za oblast „jiného“. Hanegraaff prosazuje tezi, že toto „jiné“ bylo během osvícenství využíváno jako negativní vymezení toho, co není věda, a jeho implicitní odmítnutí tak bylo pro identitu akademiků klíčové.

Tento svůj argument rozpracovává ve čtyřech kapitolách. První kapitola se věnuje makrohistorickým koncepcím starověké moudrosti *prisca theologia*, *philosophia perennis* a *pia philosophia*, které spolu s platónským orientalismem – předpokládajícím orientální, respektive egyptský původ řecké filozofie – a odkazem na patristické apologety vytvořily konceptuální základ pro referenční korpus západního ezoterismu. V této části knihy představuje svoji metodu diskurzivní historické analýzy pramenů, která spočívá ve sledování těchto tří konceptů, jejich prolínání i variací. Ve zbytku kapitoly se pak zabývá renesančními humanisty, kteří s tímto referenčním korpusem přišli. Jejich výběr, stejně jako v ostatních kapitolách, není nutně reprezentativní s ohledem na jejich význam v určitém období. Hanegraaffem vybrané prameny mají za cíl zastupovat určitý typ historického narativu, který je v konkrétním období vlivný. Některým významným pramenům takto věnuje relativně málo pozornosti v případě, že v nich formulované makrohistorické koncepce lze nalézt zřetelněji vyjádřené v jiném prameni z daného období. Projevuje se zde i to, že cílem knihy není zmapovat všechny prameny a autory, kteří vyjádřili svůj názor na původ a povahu konceptu západního ezoterismu, ale to, jakým způsobem byl tento koncept zformován a jakými způsoby byl pojímán. Hanegraaff se tedy pokouší zmapovat, jaké typy příběhů byly o západním ezoterismu vyprávěny, nikoli každý z těchto příběhů popsat.

Ve druhé kapitole se Hanegraaff zabývá skupinou intelektuálů v 16. a 17. století, kteří se k tomu, co se později stalo základem pro referenční korpus západního ezoterismu, stavěli negativně. Namísto genealogie starověké moudrosti šlo podle nich o omyl platonistů, kteří ovlivnili církevní otce, a dále tento omyl pokračoval gnostickými herezemi. Hanegraaff se tu věnuje postupnému nárůstu kritiky, která se i pod vlivem reformace přenášela z pohanských filozofů na církevní otce a posléze i na celou katolickou církev, jež se v nejtvrděší variantě této kritiky měla nechat omámit ďáblem. Hanegraaff tak v kontextu reformační kritiky katolictví pojímá západní ezoterismus jako jeden z vlivů na formování nově vznikajících reformačních církví. Kritika katolictví v tomto směru pak podle Hanegraaffa vyvrcholila u Daniela Colberga a jeho díla *Platónsko-hermetické křesťanství*, kde propojil veškeré pojmy do obecné kategorie a představil je jako součást jedné tradice. Zároveň tak spojil vše, co se dnes řadí do kategorie západního ezoterismu. Dalším z významných intelektuálů byl zástupce pietismu Gottfried Arnold, který přinesl „religionismus“, tedy pojetí západního ezoterismu zabývající se postavením náboženství v rámci dějin, podle nějž má pouze historik, který zažil „osobní osvětlení“, schopnost popsat dějiny křesťanství. Význam historické kritiky je z pohledu tohoto pojetí marginální, protože autentickou zkušenost z Boha nelze označit za výsledek souhry vnějších jevů. Návaznostem u badatelů ze 20. století se věnuje v poslední části.

Koncem 17. století se zformovalo osvícenské racionalistické paradigma, pod jehož vlivem začal být západní ezoterismus považován za projev intelektuálního selhání neslučitelného s rozumem. Západní ezoterismus se dočkal konceptuální proměny z „dábelské konspirace“ v cíl oprávněného posměchu, který si zaslouží být zapomenut. Začala být uplatňovaná selektivita, pod jejímž vlivem začali historikové pomocí eklektické historiografie vymezovat to, co bylo v souladu s rozumem, jako pravé poznání a oddělovat zbytek. Akademická diskreditace západního ezoterismu je tedy podle Hanegraaffa nejen spjata s vymezením identity moderní vědy, ale je jejím předpokladem.

Ve třetí kapitole se dále věnuje situaci, kdy i křesťanství postupně ztrácí svoji převahu v intelektuálním diskurzu a předchozí tradiční zdroje klasického humanistického vzdělání založené na „platónském orientalismu“ jsou už v intelektuálním diskurzu akademických historiků považovány za příliš nesmyslné a směšné, než aby je stálo za to studovat. Konceptualizace „západního ezoterismu“ jako „odpadkové kategorie“ je tak podle Hanegraaffa přímým následkem procesu odkouzlení, který formuloval Max Weber, a tento koncept proto obsahuje vše, co bylo nekompatibilní s odkouzleným světovým názorem založeným na vědě a racionalitě. Západní ezoterismus je tedy určitou kontra-tradicí znovuzakouzlení. Slouží jako negativní protipól vymezující „jiné“ ve vztahu k vědě a racionalitě. Kromě toho se zde Hanegraaff věnuje pojmům *magie*, *pověra* a *okultní*, u nichž v 18. století došlo k významovému posunu. Diskreditace západního ezoterismu nicméně neznamenala jeho vymizení, ale spíše přesun do laické sféry. V tomto období začaly po vzoru odborných encyklopedií vznikat populární kompendia magického poznání psaná autory bez univerzitního vzdělání, kromě toho získávala popularitu fiktivní beletristická literatura, jejíž obsah byl zájemci o okultismus interpretován jako skrytý návod k jeho praktikování. Dále se Hanegraaff zabývá vznikem organizovaných tajných společností s pevně danou hierarchií a jasně

artikulovaným alternativním výkladem dějin, který tajné společnosti legitimizuje jako ty, jejichž nepřerušené dějiny sahají až do období života Ježíše Krista. V mýtu o vzniku tajných společností je zároveň vyjádřené jejich poslání, kterým je uchovávání tajného poznání.

V závěrečné kapitole se Hanegraaff věnuje vývoji bádání o západním ezoterismu ve 20. století. Začíná poněkud zeširoka vědeckými teoriemi mesmerismu a somnambulismu z 18. století, které v německém prostředí vedly k pokusům formulovat vědecké teorie začleňující paranormální jevy. Hlavní pozornost věnuje konferencím pořádaným od 30. let 20. století ve švýcarské vile Eranos. Před 2. světovou válkou patřil k nejvýraznějším představitelům např. Carl Gustav Jung, v poválečném období pak třeba Geršom Scholem, Henry Corbin či Mircea Eliade. Pro toto období je podle něj charakteristická snaha stavět se proti moderní historii a světu, který byl jejím prostřednictvím formován v návaznosti na „religionismus“. Mnohem pozitivněji pak Hanegraaff hodnotí příspěvek historiků, zejména Lynna Thorndikea a Frances Yatesové, kteří prosadili program předjímající tzv. „novou historiografii“, kdy je magie považována za historický jev, jenž je součástí středověkých dějin, a celkově se zasadili o určitou relativizaci pojetí středověku jako období temna a úpadku. Poněkud rozpačitě však působí Hanegraaffova neochota uznat vliv západního ezoterismu na nacismus a další ideologie zejména ve chvíli, kdy se pozastavuje nad diskreditací tohoto badatelského pole v Německu po skončení 2. světové války. Ke konci věnuje nemalý prostor Antoinu Faivreovi a popisuje jeho posun od jednoho z účastníků konferencí ve vile Eranos až k jednomu ze zakladatelů studia západního ezoterismu na počátku 90. let. Na konec stručně uvádí svůj názor na hlavní problémy debat o západním ezoterismu. Navzdory tvrzení, že nemá v úmyslu na tomto místě prosazovat svoje názory na probíhající debaty, poměrně tvrdě kritizuje přílišný důraz na využívání diskurzivní analýzy u Kocku von Stuckrada. Podle Hanegraaffa se Stuckrad zabývá procesem marginalizace, a nikoli marginalizovanými proudy, což vede k problematickému vztahu ke zkoumání textů, projevujícím se přílišným důrazem na struktury obsahované v pramenech na úkor jejich obsahu a idejí. Takto vedená kritika podle mého názoru nemůže působit jinak než zmatečně vzhledem k tomu, že Hanegraaff přímo v této knize používá ke své diskurzivní analýze velmi podobnou metodu, jakou v případě Stuckrada kritizuje.

V úvodu, provokativně nazvaném „Hic sunt dracones“, Hanegraaff slibuje výpravu do neznámé říše, která má za cíl zpochybnění základů moderní vědecké identity. Tento cíl podle mě plní beze zbytku. Hlavní teze je celkově velmi provokativní příběh o potlačené akademické paměti, zatímco jednotlivé příklady proměn vyprávění o starověké moudrosti považuji za velmi inspirativní a často překvapivé. Vzhledem k širokému časovému období a velkému důrazu na kontext působení intelektuálů a vznik jejich děl je tato kniha vhodná vlastně pro všechny ty, kdo se zabývají evropskými dějinami od renesance po současnost, nejen západním ezoterismem a jemu podobnými směry. Vlivem bohatého členění na podkapitoly je kniha uživatelsky přívětivá, což je ještě zdůrazněno její čtivostí.